SODBA SODIŠČA (tretji senat)
z dne 14. aprila 2005*

V zadevi C-519/03,

zaradi tožbe zaradi neizpolnitve obveznosti na podlagi člena 226 ES, vložena 12. decembra 2003,

Komisija Evropskih skupnosti, ki jo zastopa D. Martin, zastopnik, z naslovom za vročanje v Luxembourgu,

tožeča stranka,

proti

Velikemu vojvodstvu Luksemburg, ki ga zastopa S. Schreiner, zastopnik, ob sodelovanju s H. Dupongom, odvetnik,

tožena stranka,

* Jezik postopka: francoščina.

SODIŠČE (tretji senat),

v sestavi A. Borg Barthet (poročevalec), v funkciji predsednika tretjega senata, J.-P. Puissochet, S. von Bahr, U. Lõhmus in A. Ó Caoimh, sodniki,

generalni pravobranilec: A. Tizzano,
sodna tajnica: M.-F. Contet, glavna administratorka,

na podlagi pisnega postopka in obravnave z dne 24. novembra 2004,

po predstavitvi sklepnih predlogov generalnega pravobranilca na obravnavi 18. januarja 2005

izreka naslednjo

Sodbo

1 Komisija Evropskih skupnosti z vlogo Sodišču predlaga, naj ugotovi, da Veliko vojvodstvo Luksemburg s tem, da je sprejelo člen 7, odstavek 2, in člen 19, odstavek pet, zakona z dne 12. februarja 1999 o uvedbi starševskega dopusta in dopusta zaradi

družinskih razlogov, ki je bil v luksemburški pravni red sprejet s členom XXIV zakona z dne 12. februarja 1999 o izvršitvi nacionalnega akcijskega zaposlitvenega načrta 1998 (*Mémorial* A 1999, str. 190) (v nadaljevanju: zakon iz leta 1999), člena, ki se nanašata zlasti na:

— nadomestitev porodniškega dopusta s starševskim dopustom, in

— datum, po katerem je odobrena individualna pravica do starševskega dopusta,

ni izpolnilo obveznosti, ki izhajajo iz klavzule 2, točka 1, okvirnega sporazuma o starševskem dopustu (v nadaljevanju: okvirni sporazum), iz priloge k Direktivi Sveta 96/34/ES z dne 3. junija 1996 o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu, sklenjenim med UNICE, CEEP in ETUC (UL L 145, str. 4).

Pravni okvir

Skupnostna ureditev

2 Člen 2(1) Direktive 96/34 določa, da morajo države članice najkasneje do 3. junija 1998 sprejeti zakone in druge predpise, potrebne za uskladitev s to direktivo.

3 Klavzula 2, točka 1, okvirnega sporazuma določa:

„V okviru drugega odstavka klavzule 2.2 ta sporazum podeljuje moškim in ženskim delavcem individualno pravico do starševskega dopusta v primeru rojstva ali posvojitve otroka, da bodo lahko skrbeli za tega otroka, in sicer za najmanj tri mesece in do določene starosti do največ 8 let, ki jo določi država članica in/ali uprava in delavci."

A — *Nacionalna ureditev*

4 Člen 7, odstavek 2, zakona iz leta 1999 določa:

„Če pride med starševskim dopustom do nosečnosti ali posvojitve otroka, ki dajeta pravico do porodniškega dopusta ali posvojiteljskega dopusta, se starševski dopust z njim nadomesti in preneha."

5 Člen 19, odstavek 5, istega zakona določa:

„Na določbe prvega poglavja o starševskem dopustu se lahko sklicujejo starši otrok, ki so rojeni po 31. decembru 1998 ali za katere je bil po tem datumu uveden posvojitveni postopek pri pristojnem sodišču."

6 V členu 10, odstavek 6, zakona iz leta 1999, v različici zakona z dne 21. novembra 2002, s katerim je med drugim spremenjen zakon z dne 12. februarja 1999 o uvedbi starševskega dopusta in dopusta zaradi družinskih razlogov (*Mémorial A* 2002, str. 3098, v nadaljevanju: zakon iz leta 2002), je določeno:

„Dokončna zavrnitev prošnje za prejem nadomestila, ki je določena v členu 8, s strani blagajne [nacionalna blagajna za družinske dajatve], ne izključuje morebitne odobritve starševskega dopusta s strani delodajalca pod pogoji, določenimi z Direktivo 96/34 [...]“

Predhodni postopek

7 Komisija je z dopisom z dne 16. maja 2001 Veliko vojvodstvo obvestila o tem, da po njenem mnenju člena 7(2) in 19, odstavek 5, zakona iz leta 1999 nista v skladu z Direktivo 96/34, in ga pozvala, naj o tem poda mnenje.

8 Luksemburška vlada je na ta poziv odgovorila z dopisom z dne 26. julija 2001, v katerem je očitani neizpolnitvi ugovarjala.

9 Komisija je 13. novembra 2002 na Veliko vojvodstvo naslovila obrazloženo mnenje, v katerem je menila, da zakon iz leta 1999 še vedno ni skladu s pravom Skupnosti v zvezi z nadomestitvijo porodniškega dopusta s starševskim dopustom in z datumom, po katerem je odobrena individualna pravica do starševskega dopusta. V tem

obrazloženem mnenju je Komisija omenjeni državi članici naložila, naj sprejme ukrepe, ki so potrebni za uskladitev s tem obrazloženim mnenjem v dveh mesecih od njegovega prejema.

10 Luksemburški organi so 19. maja 2003 Komisiji postali zakon iz leta 2002. Pravna služba Komisije zatrjuje, da tega sporočila na dan, ko je bila vložena ta tožba, ni prejela.

11 V teh okoliščinah se je Komisija, ki ni imela nobenega drugega podatka v zvezi z uskladitvijo zadevnih nacionalnih določb z Direktivo 96/34, odločila vložiti to tožbo.

Tožba

Dopustnost

Trditve strank

12 Luksemburška vlada trdi, da tožba ni dopustna, ter navaja, da ni potrebna, ker je Veliko vojvodstvo Luksemburg očitano neizpolnitev odpravilo s spremembami zakona iz leta 1999, kot izhajajo iz zakona iz leta 2002, ki je bil sprejet pred potekom dvomesečnega roka, ki je bil določen v obrazloženem mnenju.

13 Omenjena vlada zatrjuje, da tožba ni dopustna tudi zaradi tega, ker naj bi Komisija tožbo utemeljila na napačnih premisah, pri čemer ni upoštevala odgovora na obrazloženo mnenje, ki je bil naslovljeno nanjo, ker naj bi ga založile službe te institucije.

14 Veliko vojvodstvo Luksemburg v dupliki dodaja, da naj dvomesečni rok, ki mu je bil določen v obrazloženem mnenju za uskladitev nacionalne zakonodaje z Direktivo 96/34, ne bi bil razumljiv, ker v tako kratkem času naj ne bi bilo mogoče pripraviti zakonodajnih sprememb, ki jih zahteva Komisija.

15 Komisija najprej obžaluje, da odgovor na obrazloženo mnenje Velikega vojvodstva Luksemburg, ki ga je to 13. junija 2003 naslovilo na komisarko Diamantopoulou, ni bil sporočen generalnemu sekretariatu te institucije, ki bi ga lahko posredoval njeni pravni službi.

16 Komisija se v nadaljevanju sklicuje na sodno prakso Sodišča, na podlagi katere je treba obstoj neizpolnitve presojati v skladu s položajem države članice, kakršen je ob poteku roka, določenega v obrazloženem mnenju. Ta sodna praksa potrjuje pravico Komisije do ohranitve njene tožbe, če bi bila neizpolnitev odpravljena po preteku roka, določenega v obrazloženem mnenju (glej v tem smislu sodbo z dne 12. septembra 2002 v zadevi Komisija proti Franciji, C-152/00, Recueil, str. I-6973, točka 15). Ta pravica bi obstajala toliko bolj, če neizpolnitev ne bi bila odpravljena po poteku navedenega roka.

17 Nazadnje Komisija zatrjuje, da neupoštevanje odgovora luksemburških organov na obrazloženo mnenje ne vpliva na dopustnost tožbe in ni kršitev pravic obrambe (glej v tem smislu sodbo z dne 19. maja 1998 v zadevi Komisija proti Nizozemski, C-3/96, Recueil, str. I-3031, točka 20).

Presoja Sodišča

18 V skladu z ustaljeno sodno prakso je treba obstoj neizpolnitve presojati glede na položaj države članice, kakršen je bil v času roka, določenega v obrazloženem mnenju (glej, zlasti sodbi z dne 4. julija 2002 v zadevi Komisija proti Grčiji, C-173/01, Recueil, str. I-6129, točka 7, in z dne 10. aprila 2003 v zadevi Komisija proti Franciji, C-114/02, Recueil, str. I-3783, točka 9).

19 Prav tako obstaja po ustaljeni sodni praksi interes Komisije za vložitev tožbe na podlagi člena 226 ES, če je bila očitana kršitev odpravljena po roku, ki je bil določen v obrazloženem mnenju (glej v tem smislu sodbo z dne 21. junija 1988 v zadevi Komisija proti Belgiji, 283/86, Recueil, str. 3271, točka 6).

20 V tem primeru je treba vprašanje, ali je zakon, ki je bil sprejet 21. oktobra 2002, tj. pred potekom roka, določenega v obrazloženem mnenju, odpravil očitano neizpolnitev in ali zato pozneje tožba že pred vložitvijo ni bila potrebna, preučiti v okviru preizkusa utemeljenosti tožbe.

21 Veliko vojvodstvo Luksemburg se potem ne more sklicevati na neupoštevanje svojega odgovora na obrazloženo mnenje niti na pozno posredovanje tega odgovora generalnemu sekretariatu Komisije, da bi s tem utemeljilo ugovor nedopustnosti, na katerega se je sklicevalo v zvezi s tožbo. Sodišče je namreč že presodilo, da

neupoštevanje odgovora na obrazloženo mnenje ni odločilno. Tako je v točki 20 zgoraj navedene sodbe Komisija proti Nizozemski razsodilo, da čeprav lahko domnevamo, da je bil sporni postopek uveden s tožbo Komisije, ob neupoštevanju morebitnih novih dejanskih ali pravnih elementov, ki jih je zatrjevala zadevna država članica v odgovoru na obrazloženo mnenje, pravice obrambe te države niso bile kršene.

22 Nazadnje, glede ugovora o neustreznosti dvomesečnega odloga – ki je bil postavljen Velikemu vojvodstvu Luksemburg v obrazloženem mnenju, se je to na ta tožbeni razlog prvič sklicevalo v dupliki – ta ni utemeljen z dejanskimi in s pravnimi elementi, ki so nastopili šele med postopkom.

23 Zato ta ugovor ni dopusten.

24 Iz zgoraj navedenega izhaja, da je tožba Komisije dopustna.

Utemeljenost tožbe

Prvi očitek

– Trditve strank

25 Komisija v prvem očitku navaja, da člen 7(2) zakona iz leta 1999, v skladu s katerim pravica do porodniškega dopusta, ki nastopi med starševskim dopustom, nadomesti pravico do starševskega dopusta, tako da se mora starševski dopust končati, ni

združljiv s klavzulo 2, točka 1, okvirnega sporazuma, ker navedeni člen 7(2) določa, da ob nastopu porodniškega dopusta starševski dopust obvezno preneha, ne da bi imela ženska možnost, da prenese del dopusta, ki ga ni mogla koristiti.

26 Po mnenju Komisije se starševski dopust razlikuje od porodniškega dopusta in ima drugačen namen, kot ga ima ta. Ženska, katere porodniški dopust se je pričel med njenim starševskim dopustom, naj bi imela možnost, glede na individualno pravico do starševskega dopusta najmanj treh mesecev, ki izhaja iz klavzule 2, točka 1, okvirnega sporazuma, prenesti del starševskega dopusta, ki ga ni mogla koristiti zaradi porodniškega dopusta.

27 Komisija ob sklicevanju na načelo prepovedi diskriminacije ugotavlja, da če bi se Veliko vojvodstvo Luksemburg odločilo odobriti starševski dopust, ki traja šest mesecev polnega delovnega časa ali dvanajst mesecev polovičnega delovnega časa, je treba odobriti tudi starševski dopust v istem trajanju za vse osebe, za katere se *ratione personae* uporablja Direktiva 96/34, zato kolikor za to ni objektivnih razlogov, teh ni dovoljeno obravnavati različno.

28 Luksemburška vlada navaja, da prihaja do zatrjevane kršitve okvirnega sporazuma le v redkih primerih. Tako člen 3(4) zakona iz leta 1999 določa, da prične eden od staršev koristiti starševski dopust takoj po porodniškem dopustu in da je v večini primerov mati tista, ki koristi ta dopust, biološko pa naj ne bi bilo mogoče, da bi njen starševski dopust prekinil porodniški dopust, odobren zaradi nove nosečnosti.

29 Omenjena vlada priznava, da če bi za starševski dopust po poteku porodniškega dopusta matere zaprosil oče, ne bi bilo mogoče izključiti, da lahko pride med starševskim dopustom, ki ga je kasneje vzela mati, do nosečnosti in s tem povezanega porodniškega dopusta, ki tako predčasno konča starševski dopust.

30 Veliko vojvodstvo Luksemburg zatrjuje, da je vendarle odpravilo morebitno neizpolnitev, tako da je pred potekom roka, ki mu je bil postavljen v obrazloženem mnenju, sprejelo zakon iz leta 2002, ki je v zakon iz leta 1999 vključil novo različico člena 10. Šesti odstavek tega člena namreč določa, da „dokončna zavrnitev prošnje za prejem nadomestila s strani blagajne, določenega v členu 8, ne predvideva morebitne odobritve starševskega dopusta s strani delodajalca pod pogoji, ki jih določa Direktiva 96/34 [...]".

– Presoja Sodišča

31 Delavkam in delavcem je s klavzulo 2, točka 1, okvirnega sporazuma podeljena individualna pravica do starševskega dopusta za najmanj tri mesece.

32 Na podlagi točke 9 splošnih ugotovitev tega okvirnega sporazuma se starševski dopust razlikuje od porodniškega dopusta. Starševski dopust se dodeli staršem zato, da lahko skrbijo za svojega otroka. Ta dopust je mogoče koristiti do določene starosti, in sicer do osmega leta starosti. Materinski dopust ima drugačen namen. Z njim se poskuša zagotoviti varstvo biološkega stanja ženske in posebnega odnosa med njo in njenim otrokom v obdobju, ki sledi nosečnosti in porodu, pri čemer naj

bi se preprečilo, da bi bil ta odnos moten s kopičenjem nalog pri tekočem opravljanju poklicne dejavnosti (glej v tem smislu sodbo z dne 29. novembra 2001 v zadevi Griesmar, C-366/99, Recueil, str. I-9383, točka 43).

33 Zato ima vsak od staršev pravico do vsaj trimesečnega starševskega dopusta, ki ga ni mogoče skrajšati, če ga prekine kakšen drug dopust z drugačnim namenom, kot ga ima starševski dopust, kakršen je porodniški dopust. Sodišče je že razsodilo, da dopust, ki ga zagotavlja pravo Skupnosti, ne vpliva na pravico koristiti kakšen drug dopust, ki je zagotovljen s tem pravom. Tako je Sodišče v sodbi z dne 18. marca 2004 v zadevi Merino Gómez, (C-342/01, Recueil, str. I-2605, točka 41) razsodilo, da koriščenje porodniškega dopusta ne vpliva na pravico do polnega letnega dopusta.

34 Ugotoviti je treba, da je Veliko vojvodstvo Luksemburg, s tem da je zahtevalo, naj se starševski dopust obvezno zaključi na dan, ko ga prekine porodniški dopust ali dopust ob posvojitvi, ne da bi eden od staršev lahko prenesel del starševskega dopusta, ki ga ni mogel koristiti, ni vsem staršem zagotovilo najmanj trimesečnega starševskega dopusta. Tako ta država članica ni izpolnila obveznosti iz Direktive 96/34/ES.

35 Te ugotovitve ni mogoče izpodbijati z dejstvom, da obstaja majhna možnost, da bi porodniški dopust ali posvojiteljski dopust lahko predčasno zaključil starševski dopust. To dejstvo namreč ne vpliva na obstoj očitane neizpolnitve, ampak samo na njen obseg. V zvezi s tem je Sodišče v točki 14 sodbe z dne 27. novembra 1990 v zadevi Komisija proti Italiji (209/88, Recueil, str. I-4313) razsodilo, da nespoštovanje obveznosti, ki jo nalaga pravilo prava Skupnosti, že pomeni neizpolnitev in da omemba, da to nespoštovanje ni imelo negativnih posledic, ni upoštevna.

36 Vendar je treba preveriti, ali so spremembe zakona iz leta 1999 z zakonom iz leta 2002 odpravile navedeno neizpolnitev.

37 Te spremembe so v zakon iz leta 1999 uvedle novo različico člena 10, zlasti njegov odstavek 6. Ta določba pa ne podeljuje pravice do starševskega dopusta, ampak se omejuje na možnost, da lahko delodajalec po svoji volji takšen dopust odobri.

38 Zato je treba ugotoviti, da je člen 10, odstavek 6, zakona iz leta 1999 ni odpravil očitane neizpolnitve, ki izhaja iz člena 7(2) istega zakona.

39 Zato je treba prvi očitek, ki ga navaja Komisija v podporo svoji tožbi, šteti za utemeljen.

Drugi očitek

– Trditve strank

40 Komisija navaja, da člen 19, peti odstavek, zakona iz leta 1999, ki določa, da pravica do starševskega dopusta ne obstaja za otroke, ki so bili rojeni po 31. decembru 1998 ali za katere je bil uveden posvojitveni postopek po tem datumu, ni v skladu z Direktivo 96/34.

41 Komisija meni, da ta direktiva državam članicam nalaga, naj priznajo pravico do porodniškega dopusta staršem vseh otrok, ki so mlajši od določene starosti, kar lahko velja do osmega leta starosti, in da je Veliko vojvodstvo Luksemburg določilo za to mejo starost petih let, neodvisno od dejstva, ali so bili otroci rojeni pred 3. junijem 1998 ali po njem, ker je to mejni datum, določen za prenos navedene direktive.

42 Komisija meni, da je Veliko vojvodstvo Luksemburg s tem, da je za otroke, rojene po 31. decembru 1998 oziroma za katere je bil posvojitveni postopek uveden pri pristojnem sodišču po tem datumu, ob prenosu Direktive 96/34 v svoj notranji pravni red podredilo porodniški dopust dodatnemu pogoju, ki ga Direktiva 96/34 ne dovoljuje.

43 Luksemburška vlada v repliki na eni strani odgovarja, da je rojstvo ali posvojitev otroka, ki sproži pravico do starševskega dopusta, dogodek, ki se za utemeljitev pravice do starševskega dopusta mora zgoditi po začetku veljavnosti Direktive 96/34 v zadevni državi članici.

44 Po drugi strani je omenjena vlada menila, da razlaga Komisije pomeni, da ima Direktiva 96/34 retroaktivni učinek. Opozarja na sodno prakso Sodišča, po kateri ukrepi Skupnosti nimajo retroaktivnega učinka razen izjemoma, če iz besedila tega ukrepa jasno izhaja, da je to namen zakonodajalca Skupnosti. V obravnavani zadevi pa naj ne bi šlo za tak primer, ker bi sicer države članice predvidele postopno uvedbo določb te direktive v svoj pravni red.

45 Poleg tega Veliko vojvodstvo Luksemburg trdi, da je z uvedbo novega člena 10, odstavek 10, zakona iz leta 1999 odpravilo očitano neizpolnitev.

– Presoja Sodišča

46 Opozoriti je treba, da klavzula 2, točka 1, okvirnega sporazuma podeljuje delavcem in delavkam individualno pravico do starševskega dopusta, da bodo lahko skrbeli za otroka, in sicer za najmanj tri mesece in do določene starosti do največ 8 let, ki jo določijo države članice. V skladu z luksemburško zakonodajo je mogoče ta dopust koristiti do otrokovega petega leta.

47 Iz tega izhaja, da je pravica do starševskega dopusta odobrena z Direktivo 96/34 vsem staršem otrok do določene starosti. Ker ta direktiva določa možnost koriščenja pravice do starševskega dopusta v določenem časovnem obdobju, dokler otrok ne dopolni starosti, ki jo določi zadevna država članica, dejstvo, da je otrok rojen pred datumom, ki je bil določen za prenos te direktive, oziroma po njem, ni upoštevno. Pravica do starševskega dopusta ni vezana na rojstvo ali posvojitev otroka, ki se štejeta za dogodka, ki zaradi datuma, na katerega sta se zgodila, ustanavljata pravico do koriščenja takšnega dopusta. Besedilo okvirnega sporazuma brez dvoma določa, da se pravica do starševskega dopusta dodeli „zaradi rojstva ali posvojitve“ otroka, vendar pa takšno besedilo ne izraža dejstva, da je podelitev starševskega dopusta podrejena pogoju, da je bil otrok rojen ali posvojen. To pa ne pomeni, da je za utemeljitev starševskega dopusta potrebno, da se mora rojstvo ali posvojitev otroka zgoditi po vstopu v veljavo omenjene direktive v zadevni državi članici.

48 Veliko vojvodstvo Luksemburg je z zahtevo, da mora biti otrok, zaradi katerega eden od staršev lahko koristi starševski dopust, rojen po 31. decembru 1998, izključilo možnost, da bi starši otrok, ki so bili rojeni pred tem datumom, vendar niso dopolnili starosti petih let na dan, ko je začel veljati zakon iz leta 1999, koristili takšno pravico. Takšen način izvrševanja Direktive 96/34 je v nasprotju z njenim

namenom, ki je podeliti pravico do starševskega dopusta staršem otrok, ki še niso dopolnili določene starosti. Zato je omenjena država članica dodala k pravici do starševskega dopusta, ki je določena s to direktivo, pogoj, ki ga ta ne dovoljuje.

49 Kot je pravilno poudaril generalni pravobranilec v točki 73 sklepnih predlogov, ta analiza Direktivi 96/34 nikakor ne priznava retroaktrivnega učinka. Gre samo za trenutno uporabo Direktive za položaje, ki so nastali, preden je ta začela veljati (glej v zvezi s tem sodbo z dne 29. januarja 2002 v zadevi Pokrzeptowicz proti Meyer, C-162/00, Recueil, str. I-1049, točka 50).

50 V zvezi s trditvijo Velikega vojvodstva Luksemburg, po mnenju katerega je to neizpolnitev odpravilo z uvedbo novega člena 10, odstavek šest, zakona iz leta 1999, je treba opozoriti, da ta ne dodeljuje pravice do starševskega dopusta, ampak je njegov namen omogočiti delodajalcu, da nudi delavcu starševski dopust. V teh okoliščinah ta določba ni odpravila očitane neizpolnitve.

51 Iz vsega navedenega izhaja, da je treba drugi očitek, ki ga navaja Komisija v podporo svoji tožbi, prav tako šteti za utemeljen.

52 Zato je treba ugotoviti, da Veliko vojvodstvo Luksemburg s tem, da je določilo, da pravica do porodniškega dopusta ali dopusta ob posvojitvi, ki nastane med starševskim dopustom, nadomesti pravico do starševskega dopusta, tako da se mora ta dopust zaključiti, ne da bi eden od staršev del starševskega dopusta, ki ga ni mogel koristiti, lahko prenesel, in da je odobritev pravice do starševskega dopusta

omejilo na starše otrok, rojenih po 31. decembru 1998, ali na tiste, za katere je bil posvojitveni postopek uveden po tem datumu, ni izpolnilo obveznosti iz Direktive 96/34.

Stroški

53 Na podlagi člena 69(2) Poslovnika se neuspeli stranki naloži plačilo stroškov, če so bili ti priglašeni. Komisija je predlagala, naj se Velikemu vojvodstvu naloži plačilo stroškov, in ker to s predlogi ni uspelo, se mu naloži plačilo stroškov.

Iz teh razlogov je Sodišče (tretji senat) razsodilo:

1. **Veliko vojvodstvo Luksemburg s tem, da je določilo, da pravica do porodniškega dopusta ali dopusta ob posvojitvi, ki nastane med starševskim dopustom, nadomesti pravico do starševskega dopusta, tako da se mora ta dopust zaključiti, ne da bi eden od staršev del starševskega dopusta, ki ga ni mogel koristiti, lahko prenesel, in da je odobritev pravice do starševskega dopusta omejilo na starše otrok, rojenih po 31. decembru 1998, ali na tiste, za katere je bil postopek za posvojitev uveden po tem datumu, ni izpolnilo obveznosti iz Direktive Sveta 96/34/ES z dne 3. junija 1996 o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu, sklenjenim med UNICE, CEEP in ETUC.**

2. **Velikemu vojvodstvu Luksemburg se naloži plačilo stroškov.**

Podpisi